

Bauko János, Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben (Négy szlovákiai magyar település ragadványnévrendszere)

Konstantin Filozófus Egyetem – Magyar Nyelvtudományi Társaság,
Nyitra–Budapest, 2009. 226 lap

A szlovákiai magyar nyelvtudomány aktuális feladatai közé tartozik a ragadványnév-kincs vizsgálata is. BAUKO JÁNOS névtani értekezése ennek a kíváncsúnak próbál eleget tenni. Az olvasó hiánypótló munkát tart a kezében, hiszen a szlovákiai magyar ragadványnév-kutatásban egyelőre szerény eredményekkel számolhatunk. A szerző négy szlovákiai magyar településen (Búcs, Dunamocs, Hetény, Izsa) gyűjtötte a névanyagot.

Művében abból indul ki, hogy a ragadványnevek a személynevek szerves részrendszerét képezik, olyan azonosító funkcióval bírnak, mint a család-, keresz- és becenevek. Helyesen mutat rá arra a nyelvi szabályszerűségekre is, hogy szinte bármilyen nyelvi jel vagy hangsor ragadványnévvé válhat. A ragadványnevek állományára, nyelvi milyenségére hatással van a magyar–szlovák kétnyelvű környezet, ezért munkájában a névanyagban fellelhető kontaktusjelenségeket is vizsgálja. Elsőrendűen a felnőttek névhasználatával foglalkozik, de a diákok névadási szokásait is ismerteti. Mind a diakrón, mind a szinkrón névanyagot tüzetesebb vizsgálat alá veszi, igyekszik kideríteni az élőnyelvben használatos ragadványnevek névadási indítékait is. Nem elhanyagolhatóak a névadásban és névhasználatban fellelhető szociolingvisztikai, dialektológiai, névélettani és stilisztikai tényezők sem. BAUKO JÁNOS összeveti a felnőttek és a diákok névállományát, felhívja a figyelmet a két korosztály ragadványnevei közötti különbségekre, az eltérő névadási sajátosságokra. A szerző kitér az egyes falvak névadási, névhasználati szokásaira is.

A diákragadványnév-kincs kutatása a felnőtt lakosság névrendszerének vizsgálatához képest sokkal később indult meg a magyar nyelvtudományban. A szerző ezen a téren is jelentős eredményeket tud felmutatni, például a következő tanulmányait említhetnénk: „Diákragadványnév-vizsgálatok magyar–szlovák kétnyelvű környezetben”, „Ragadványnév-kutatások Szlovákiában”, „Ragadványnevek rendszere Izsán”, „Tájnyelvi elemek az izsai ragadványnevekben”).

A dolgozat első része elméleti, módszertani és tudománytörténeti kérdésekkel foglalkozik: ismerteti a ragadványnév fogalmát, kialakulását, a személynevek történetében és rendszerében elfoglalt helyét. Vázlatosan áttekinti a magyar ragadványnév-kutatások történetét, s ezen belül a felvidéki kutatásokat. Bemutatja a kutatópontokat, majd az anyaggyűjtés módszereit és forrásait tárgyalja. A kutatópontok kiválasztásánál döntő érv volt, hogy az adott településeken a magyar nemzetiségű lakosok alkossák a helyi lakosság nagyobb részét, hasonló lélekszámmal rendelkezzenek, egymáshoz közel álljanak, és legyen iskolájuk. A kiválasztott kutatópontok a Komáromi járásban fekszenek. Egy-egy település teljes ragadványnév-állományának összegyűjtése nem kis vállalkozás, hiszen ez a névfajta elsősorban a szóbeli nyelvhasználatban él, s egy része csak családon belül használatos. A szerző ezekkel a nehézségekkel is eredményesen megbirkózott. Szemléletmódja, felfogása minden fejezetben világos, közérthető. Az eredményekből is kitűnik, hogy az aktív kérdező módszer és a kérdőíves módszer hatékony, jól hasznosítható alapot jelentettek számára az adatok gyűjtésénél. A következő fejezetekben több szempont szerint vizsgálja mind a diakrón, mind a szinkrón névanyagot. Tüzetesen elemzi az írott forrásokban sze-

replő megkülönböztető neveket, hiszen a történeti nevek által közelebb kerülünk a mai névanyag megismeréséhez. Ezek után a névanyagot a névadás indítéka szerint vizsgálja. A személynév-vizsgálatokban ez a leggyakoribb eljárás és alkalmazott szempont.

A következő fejezetben a szerző a ragadványnevek szociolingvisztikai vizsgálatát tűzi ki célként. Mivel a szlovákiai magyar beszélőközösség kétnyelvűnek tekinthető, ezért elengedhetetlen megvizsgálni a névanyagot a kétnyelvűség aspektusából is. Foglalkoztatja, hogy milyen arányban jelennek meg a névanyagban a kontaktusjelenségek. Általánosságnak tekinthető, hogy a kétnyelvűség hatással van a névválasztásra, s így közvetetten az adott település névanyagának alakulására is. Dolgozatának értékét növeli, hogy BAUKO JÁNOS szerény előzményekre támaszkodhatott – kiváltképp az írott névanyagot illetően –, azonban sikerült igazolnia, hogy a névtanban megkerülhetetlen a kétnyelvűség következményeinek számbavétele. A további részekben foglalkozik a ragadványnevek dialektológiai szempontjaival is. Megállapítja, hogy a ragadványnevekben elsősorban a nyelvjárással egyező hangtani jelenségek jelennek meg. Az alaki tájszavak a kutatóponton sokszor töltenek be ragadványnévi funkciót. Ragadványneveket a nyelvjárásban használatos frazeologizmusok is tartalmaznak. A szerző helyesen szögezi le, hogy szükség van a nevekkel kapcsolatos attitűd alaposabb szemügyrevételére is: „A név iránti attitűdöt több tényező befolyásolja: a névadó egyén, illetve a közösség, a név születésének színhelye, körülményei, a név sértő, kedveskedő volta, a névhasználati színtér, szituáció (formális vagy informális), a névviselő és névhasználó közötti viszony (barátok vagy elenségek), a névadás óta eltelt idő stb.” (84).

Az életkor szerinti markáns eltérések a felnőttek és a diákok ragadványnév-használatában is megmutatkoznak. A felnőttek ragadványnévadása elsődlegesen értelmi jellegű alapul: főleg a sok azonos nevű személy pontosabb azonosítása érdekében jöttek létre. A diákoknál inkább az érzelmi jelleg határozza meg a ragadványnevek keletkezését.

A felnőtteknél az összegyűjtött névanyag legnagyobb hányadát a külső tulajdonságra utalók és az ismeretlen eredetűek teszik ki. A diákoknál ezzel ellentétben a névadás indítéka többnyire ismert. Mind a felnőtteknél, mind a diákoknál hasonló megoszlási arányban szolgál a névadás alapjául a külső és belső tulajdonság, valamilyen esemény és a családtagok, ismerősök neve. A diákoknál nem jelenik meg névadási motívumként a foglalkozás, a felnőttek között azonban gyakrabban szerepelnek a tulajdon- és köznevek elferdített alakváltozatai, míg a diákoknál a lexikális köznevek. A felnőttek ragadványnevei általában hosszabb életűek, invariánsak (csak ritkán változnak), az egyén gyakorta egész életén át viseli a faluközösség által ráragasztott nevet, sőt ez a név öröklődhet is. BAUKO JÁNOS megállapítja, hogy a ragadványnevek többsége nem öröklődik, az 1299 névből csupán 299 öröklődik, ez a névanyag 23 %-át teszi ki. Az élőnyelvben 12-féle névszerkezet fordul elő. A ragadványnevek legnagyobb részét az önmagukban használt nevek alkotják (62,43%). Ezek önállóan identifikálják a személyt. A kételemű névkapcsolatban használt ragadványnevek (33,56%) típusán belül a leggyakoribb szerkezet típus az R+B, amikor a ragadványnév megelőzi a becenevet, s lényegében a családnevet helyettesíti. A három tagból álló névkombinációban ragadványnevek ritkábban fordulnak elő (4%).

Gyümölcsöző eljárásnak tekinthető a szerző korpuszának szófajttörténeti vizsgálata. Rendszerezésében rámutat, hogy a ragadványnév alapjául szolgáló lexémák milyen szófajból származnak. Ez azonban elképzelhetetlen a névadás motivációjának ismerete nélkül. A személynévtípusok közül leginkább a ragadványneveknél ismerhető fel a tulaj-

donnév köznévi eredete. A ragadványnevek nagy része főnévből (55,04%), ezen belül elsősorban köznévből (35,26%) keletkezett. A legtipikusabb névalkotási mód a tőszó, elemi köznév tulajdonnevesülése és ragadványnévként való használata (30,87%).

A morfológiai részben a szerző a ragadványnév-alkotás módozataival foglalkozik. A névtípus alkotásmódja hasonlóságot mutat a becenevek alakjával. A következő részben a ragadványnevek kifejezőeszközeinek vizsgálatával, továbbá szemantikájával és stilsztikájával foglalkozik.

BAUKO JÁNOS dolgozata nem egyszeri elolvasásra készült: névtanosi, nyelvészeti és a szélesebb szakma folytonos hivatkozásai is erről árulkodnak. A kötet felépítése, a fejezetek egymásra épülése logikus, címrendszere jól áttekinthető, kifejtése világos. Fogalmazása, nyelvhasználata gondos, szakszerű, helyesírása igényes. Hivatkozásai, szakirodalmi utalásai, könyvészeti adatai, irodalomjegyzéke mintaszerű, gyakorlott névkutatóra vall.

Ismertetésünket azzal zárhatjuk, hogy BAUKO JÁNOS „Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben” című munkája névtani irodalmunknak, a magyar és az általános névtudománynak is nyeresége, kiváltképp a szlovákiai magyar tudományterületnek. Mintaszerű alaposágával, világos, áttekinthető rendszerezésével, sokoldalú szemléletével, kifinomult módszerével, olvasmányos stílusával véleményem szerint az utóbbi évek legsikerültebb, legérettebb szlovákiai magyar névtani kiadványa.

ANGYAL LÁSZLÓ

Bölcskei Andrea, A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában

A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 2.
Budapest, 2010. 393 lap

Az utóbbi jó néhány évben sorra jelentek meg helynévfeldolgozó monográfiák, amelyeknek sorában legújabbán örömmel üdvözölhetjük BÖLCSKEI ANDREA munkáját is. A kérdéses írások kétféle szempontot követnek: vagy egy jól körülhatárolható földrajzi terület neveit elemzik általában, vagy valamely kiemelt szempontból egy csoportot alkotó helynevek vizsgálata áll a középpontjukban. Ez utóbbi vonulat eredménye a most ismertető mű: a szerző PhD-értekezésének tanulságait, a differenciált településnevek sajátosságait, rendszerszerű elemzését veheti kézbe az olvasó.

A munka hét nagy fejezetből áll. Az első három (13–93) egy nagyobb tartalmi egységet alkot, amelyben előbb a kutatás elméleti és módszertani alapjairól olvashatunk. Itt kapunk képet az elemzett névtípus magyarországi kialakulásának okairól, ebben a részben adja meg a szerző a névdifferenciálódás általa érvényesnek tartott definícióját, rávilágítva a vizsgált jelenség általános jellemzőire. Ezen túl itt láthatjuk a monográfia alapjául szolgáló forrásoknak a felsorolását és bemutatását, majd az anyaggyűjtés szempontjainak részletezését, valamint a téma magyar és külföldi szakirodalmának áttekintését.

A névadó közösség a természetes névadás időszakában (is) csupán egy részét használja fel egy nyelv szemantikai, szintaktikai, morfológiai és lexikális készletének a hely-